

**ORIENTAREA PROFESIONALĂ
A TINERILOR CU CERINȚE EDUCATIVE SPECIALE**

**PROFESSIONAL ORIENTATION
OF YOUNG PEOPLE WITH SPECIAL EDUCATIONAL REQUIREMENTS**

STROESCU Daniela-Iulia,

D.G.A.S.P.C. Constanța, România

ORCID ID 0009-0000-6878-7004

stroescudaniela@yahoo.com

CZU: 376.048

DOI: 10.46727/c.29-30-09-2023.p195-214

Abstract. The professional scale has value steps to which another scale corresponds, that of individual differences between people. The role of the professional guidance of young people with special educational requirements is to achieve the junction and consensus between the two ladders and their various steps. The efficiency consists in the extent to which the society can place each young person on the most suitable value step of aspirations, skills, individual physical and mental capacities. Families, psychologists, psychopedagogues, social workers and representatives of public authorities are called to form a team in the process of professional guidance with the aim of integrating the young person into the professionalization system appropriate to the psychophysiological particularities and the requirements of the socio-economic environment.

Keywords: school counseling, career counseling, skills

Argument. Monitorizarea tinerilor cu CES, beneficiari ai serviciilor psihopedagogice oferite prin centrele D.G.A.S.P. Constanța, privind profesionalizarea lor și identificarea unor soluții pentru creșterea numărului de angajări.

Deoarece în ultimele decenii au pătruns în vocabularul uzual al oamenilor diferite cuvinte, utilizate frecvent în situații și contexte neadecvate, printre care, și conceptul de *consiliere* (cu extensiile aferente), considerăm necesare unele precizări care să conducă spre înțelegerea mai corectă și utilizarea adecvată a cuvântului.

Delimitări conceptuale. Conceptul de *orientare* este definit de Ioan NICOLA ca fiind ”*un ansamblu de acțiuni și influențe pedagogice, sociale, medicale etc. ce se exercită în mod continuu, cu scopul realizării de către indivizi a opțiunilor școlare și profesionale în concordanță cu particularitățile personalității lor și cu cerințele contextului social la care se raportează.*” (2003, p. 356) [9].

Am desprins din literatură o interesantă definiție pe care, autorul Mihai Ghivirigă o propune în lucrarea *Tendențe contemporane ale orientării școlare și profesionale*, ce continuă să fie de actualitate: "[...] orientarea nu mai este un simplu proces de psihodiagnostic și de îndrumare profesională, ci este, în esență, o acțiune educativă care realizează pregătirea psihologică pentru alegerea profesiei" (1976, p. 19).

Literatura abordează orientarea profesională a tinerilor din unghiuri și perspective diferite (socială, psihologică, psihopedagogică, medicală), foarte puțini autori având în centrul preocupărilor științifice problema tinerilor cu cerințe educative speciale. Din perspectiva *socială* autorul George NEAMȚU abordează tematica în direcția valorilor și atitudinii sociale, a caracteristicilor asistenței sociale și de schimbare care se impun în anumite momente sociale fără să facă trimitere specială spre tinerii cu cerințe educative speciale (p.25-56) [8]. Autorul face trimitere la modele de intervenție existente în programele de intervenție și se referă la parcurgerea și absolvirea unor cursuri în vederea profesionalizării tinerilor- modelul *individualizat*); modelul traseului *dublu* la nivel micro/macro, direct/indirect; modelul-*matrice* (adică, o combinație realizată între metodă și domenii); concentrarea tehnicilor Studii de caz (modelul *tradițional*) (O'Neil McMahon, 1990, p. 29, *op.cit.* Neamțu, 2003, p. 34) [*Ibidem*, 8]. În ceea ce privește autoritatea profesională și aprobarea comunitară a unei profesii, Doru TOMPEA afirmă că aceasta "[...] are propriile limite, deoarece ea nu poate depăși granițele în cadrul cărora profesionistul a fost instruit ... (Talcott Parsons, 1939), specificitate funcțională, care atrage după sine o serie de consecințe în relația client-profesionist" (2003, p. 406) [p. 14].

Adriana BĂBAN face o interesantă trimitere la variabilele care reduc paleta orientărilor și a obținerilor de profesionalizare între fete și băieți, ... "[...] în condițiile în care diferențele de performanță între femei și bărbați în domeniile profesionale complementare pot fi explicate prin teoria expectanței: bărbații au expectanțe de succes ridicate pentru domeniile profesionale considerate masculine, în timp ce femeile au expectanțe mai mari de succes în domeniile profesionale considerate feminine" (Furnham, 1992, *op.cit.* Băban, 2009, p. 242) [3]. O altă variabilă care influențează orientarea profesională a tinerilor cu CES, autoarea susține că este *statutul-socio-economic* care influențează opțiunile și deciziile privind traseul profesional în carieră și afirmă următoarele: "Copiii proveniți din medii socio-economice defavorizate tind să aibă trasee educaționale mai scurte și aleg profesii care necesită pregătire îndelungată" (*Ibidem*) [3]. La aceste variabile, adăugăm noi și variabila *cerințelor educative speciale* de care unii tineri

au nevoie și beneficiază din plin. Din această perspectivă, ne vom referi și la accesul tinerilor cu CES în sistemul de învățământ universitar. Din punct de vedere socio-educational, Aurelia RACU face referiri substanțiale asupra necesității extinderii sferei de relaționare educațională și socială în vederea găsirii celor mai adecvate soluții care să faciliteze includerea în sfera educațională și socială a întregului potențial și capacitate individuală care privesc dezvoltarea și adaptarea a tinerilor cu CES. “[...] prin prisma incluziunii nu pot rămâne în afara acestui proces celelalte sfere ale vieții, de care depinde finalitatea instruirii profesionale a persoanelor cu dizabilități” (2017, p. 4) [12]. Autoarea aduce în atenția factorilor decizionali necesitatea restructurării învățământului superior din perspectiva mai multor aspecte care au legătură directă cu “[...] pregătirea cadrelor didactice și nondidactice pentru a activa în mediul universitar de tip incluziv ...” și apreciază că “este fundamental pentru eficientizarea acestui proces, factorul uman ... cu rol cel puțin la fel de important ca și cel financiar-economic” (*Ibidem*, p. 6) [12]. Din această perspectivă, “Analiza structurală a specialităților pentru care sunt pregătiți studenții cu dizabilități denotă o situație alarmantă (*Ibidem* p. 10) [12]. la nivelul țărilor europene și non-europene în care, se resimte acut nevoia unei analize structurale a specialităților, efectuate cu scopul emiterii unor prognoze social-economice pe termen mediu și lung. Toate acestea ar trebui să vină în sprijinul eliminării discrepanțelor existente “[...] între formarea profesională a tinerilor, în general, și a celor cu dizabilități, în special, pe de o parte, și piața muncii, pe de altă parte” (*Ibidem*). “În procesul de implementare a incluziunii educaționale se va ține cont de experiența internațională în domeniu, dar accentual principal se va pune, totuși, pe crearea modelelor naționale ale acesteia, racordate la cultura, condițiile, realitățile statului și ale societății autohtone” (Racu, 2016, p. 18) [11] .

Gabriela LEMENI și Mircea MICLEA (coord.) au supus atenției specialiștilor în consilierea și orientarea profesională a tinerilor, un cuprinzător *ghid de educație pentru carieră* din care, desprindem ideea unei importante preocupări în domeniu, deoarece “Conceptul de orientare în carieră este termenul care acoperă gama cea mai largă de activități, de la formare și evaluare, la consiliere și educație pentru carieră și devine astfel, <<conceptul umbrelă>> pentru activitățile din acest domeniu” (2008, p. 9) [5].

În România sunt și alți autori care au tratat problema consilierii și orientării profesionale a tinerilor cu CES. În mod deosebit exemplificăm contribuțiile autorului Doru-Vlad POPOVICI, Rodica-Gabriela ENACHE, Irina ERMOLAEV care prin abordările lor au adus importante

contribuții orientate către necesitatea intervenției unor schimbări în consilierea psihologică. Referindu-se la autori remarcabili ai psihologiei modiale (M.Shannon, R. Charles și alții), Rodica-Gabriela ENACHE arată că este nevoie de “[...] o refocalizare către prezent și către sine, să se “realizeze o schimbare de la trecut către prezent, de la ceilalți către sine, de la acțiunile lor către sentimentele lor, reconfigurându-și perspectiva asupra vieții și asupra stării de well-being” (Enache, 2017, p.7) [4].

Analiza literară a publicațiilor tematice studiate, scot în evidență necesitatea intrării în profunzimea acestei sensibile problematici a consilierii tinerilor cu CES. Credem că, este nevoie de mult mai multă aplecare asupra acestor tineri deoarece, tocmai ei întâmpină cele mai mari dificultăți de orientare școlară, profesională și de carieră. Autorii și specialiștii în pedagogie, psihopedagogie specială și sociologie trebuie să aibă permanent în vedere faptul că, activitățile de orientare trebuie să urmărească permanent dezvoltarea personală și înzestrarea elevilor de orice vârstă cu cunoștințe și abilități necesare pentru realizarea unui management eficient al propriei cariere. Acest deziderat se impune cu necesitate în condițiile unei piețe de muncă flexibile, diversificate, aflată într-o continuă schimbare a configurației și, în mare parte, imprevizibile. Configurația *externă* are în atenție ponderea diverselor profesii noi apărute pe piața muncii și schimbarea relației dintre ele și *configurațiile interne* țin cont de modificările apărute frecvent în cerințele impuse de piața muncii la nivel european și mondial. Din aceste motive, orice persoană interesată de prospectare a pieții de muncă, trebuie să cunoască faptul că cerințele locurilor de muncă se află într-o permanentă dinamică, în sensul că: a) sporesc complexitatea sarcinilor ce trebuie îndeplinite; b) crește numărul și complexitatea cunoștințelor, deprinderilor și abilităților ce trebuie exercitate la locul de muncă; c) se exercită o presiune crescută asupra individului de a lua o serie de decizii în mod individual; d) se accentuează rolul abilităților de comunicare eficientă; e) se impune tot mai multă inițiativă, motivație și flexibilitate în exercitarea sarcinilor de muncă. În aceste condiții, orientarea *strictă, unidirecționată*, bazată pe un model strict și de suprapunere a unor caracteristici personale, peste caracteristicile unui domeniu ocupațional, nu mai este de actualitate, în contextul rigorilor impuse de piața universală a muncii. Rămâne însă de interes faptul că, activitățile de orientare spre piața muncii trebuie să aibă în vedere pregătirea tinerilor pentru a deveni independenți și flexibili în mai multe domenii de competență. Ne referim la: a) *cunoștințele* pe care tânărul trebuie să le aibă despre sine: interese, deprinderi și abilități, atitudini și credințe, valori, stil de viață; b) *informații ocupaționale*: starea generală și prezentă a

pieței muncii și a economiei, structura locului de muncă, oportunități de formare și dezvoltare profesională, mituri legate de carieră; c) *luarea deciziei* privind direcția profesională în care se va îndrepta tânărul; d) *planificarea activității ocupaționale* în direcția căreia se îndreaptă tânărul; e) *rezolvarea tuturor problemelor* care ar putea aduce neajunsuri încă de la debutul profesional (Moraru, 2004, p. 22-23) [7].

Fundamentarea socială a orientării trebuie pliată pe condițiile sociale și particularitățile dezvoltării societății contemporane și a realităților globale de interes. Adâncirea diviziunii și segregarea socială a muncii, apariția noilor profesii și specializări, toate, corelate cu intensificarea dinamicii profesiunilor dau o imagine clară asupra orientării, de cele mai multe ori, cu impact imprevizibil. Acest impact este generat, în principal de “credința că dizabilitatea ar echivala cu neputința de a studia și de a avea performanțe educaționale” (Traian VRĂȘMAȘ; Ecaterina VRĂȘMAȘ, 2021, p. 385) [16].

Pentru eliminarea acestor neajunsuri apărute în problematica orientării, aceasta trebuie făcută în funcție de particularitățile specifice fiecărui individ și de cerințele pieței de muncă. Consilierii afirmă că, cele mai mari probleme pe care le întâmpină și cărora trebuie să le identifice soluții optime este aceea a tinerilor cu cerințe educative speciale. Din punct de vedere social, este important ca, orientarea profesională a tinerilor cu cerințe educative speciale să răspundă unor obiective economice, astfel încât, prin valorificarea potențialului de care dispun, să se asigure creșterea productivității muncii și eficiența acesteia, ținând cont nevoile specifice acestora .

La nivel mondial există o scară profesională cu o infinitate de trepte aflate într-o continuă dinamică. Acestea îi corespunde o altă scară, aceea a diferențelor individuale dintre oameni. Rolul orientării profesionale este de a realiza joncțiunea și consensul între cele două scări, și diversele lor trepte. Eficiența orientării profesionale a tinerilor cu cerințe educative speciale va fi dată de măsura în care societatea va reuși ”*să-l situeze pe fiecare, în orice moment, în conformitate cu cea mai bună combinație posibilă a aspirațiilor, aptitudinilor și locurilor de muncă oferite.*” (Ioan NICOLA, 2003, p. 358) [9].

O extensie a conceptului de orientare este cea de *orientare școlară*. Paul Popescu-NEVEANU scria despre *orientarea școlară* că este o ”*noțiune de dirijare a copilului spre formele de învățământ care-i convin și care sunt conforme disponibilităților și aspirațiilor sale,*

în scopul de a-i dezvolta toate posibilitățile la maximum” (Paul POPESCU-NEVEANU, 1978, p. 508-509) [10].

Orientarea școlară a copilului acționează în toate etapele de școlarizare și ajută la dezvoltarea armonioasă a personalității aflată în formare, ține seama de posibilitățile, predispozițiile individului și de cerințele sociale caracteristice societății în care trăiește. Prima intervenție pentru dirijarea și consilierea copilului, se realizează în perioada preșcolară, intervenția fiind în același timp și o anumită operație de suplimentare a instruirii și educației și complementară acestora.

Către sfârșitul ciclului gimnazial începe să se cristalizeze orientarea școlară mai complexă, argumentată și însoțită de forme de selecție a școlilor din ciclul liceal. Pentru accesul în învățământul superior exigențele devin mult mai complexe și diferențiate, devenind un instrument social, pedagogic și economic de bază al societății moderne contemporane. Pentru eficiența orientării școlare și profesionale, în România se organizează rețele de laboratoare tematice, concomitent difuzându-se și emisiuni speciale de T.V., radio cu largă mediatizare în direcția orientării școlare și profesionale. Așadar, fiind o componentă logică și rațională a școlarității moderne, orientarea școlară și profesională ar trebui să corespundă aptitudinilor, dorințelor și aspirațiilor celor tineri. Realitatea arată că, există situații în care, dintr-o alegere greșită pot rezulta eșecuri, întârzieri, dezgust, criză de identitate deoarece, în realitate, alegerea făcută își are originile în logica de reproducere sau ascensiune socială sugerată de familie. Sub acest aspect, Aurelia RACU, sublinia că există lipsă acută de cadre specializate în privința formării profesionale din aria educației incluzive. “Or, fără contribuția acestora devin problematice depistarea și asistarea ulterioară a persoanelor cu risc sporit de excludere educațională și socială; extinderea sferei de relaționare cu acestea în vederea includerii în mediul educațional și social adecvat potențialului și capacităților individuale de dezvoltare și adaptare” (Aurelia RACU, 2017, p. 4) [12].

Uneori, sugestiile primite de tânăr sunt incompatibile cu prospectarea rațională a pieței muncii, cu posibilitățile și capacitățile lui de execuție și nu corespund competiției unui loc de muncă conform așteptărilor. *Orientarea profesională* este o preocupare de ansamblu, dirijată în direcția acțiunilor organizate care au legătură cu protejarea și realizarea persoanei. Aceasta se realizează prin intermediul informațiilor obiective de care dispune cel care orientează din punct de vedere profesional și pe care, le poate oferi, pentru a sprijini decizia tânărului asupra drumului

de ales în viață. Cu alte cuvinte, orientarea profesională a tânărului este o acțiune de îndrumare pentru o profesie sau alta, ținând cont de capacitățile fizice și psihice, înclinațiile, aptitudinile și aspirațiile care îl caracterizează pe tânăr. Altfel spus, *”orientarea profesională este acea activitate în cadrul căreia o persoană este ajutată să se dezvolte și să accepte o imagine completă despre sine, despre rolul său în societate; testarea concepțiilor acesteia și transformarea lor în conformitate cu realitatea înconjurătoare, astfel încât acea persoană să obțină satisfacții și să desfășoare o muncă benefică societății”* (Paul POPESCU-NEVEANU, 1978, p. 506-507) [10]. Datorită schimbărilor geo-politice petrecute pe plan mondial în ultimele trei secole, activitatea de *orientarea profesională* tinde să aibă cât mai mulți solicitanți spre a fi ajutați să își găsească cea mai potrivită ocupație sau profesie în concordanță cu posibilitățile lor reale. Extinzând aria de competență a orientării profesionale, Paul POPESCU- NEVEANU scria că *”reprezintă o acțiune organizată de repartiție, după criterii obiective, a energiei umane spre diferite sectoare de activitate socială, tinzând ca prin realizarea interesului colectiv să fie satisfăcută necesitatea de valorificare a persoanei. În acest mod, ea contribuie, pe plan social, la realizarea echilibrului dintre cererea și oferta de potențial uman, ceea ce înseamnă, pe plan personal, siguranța drumului ales”* (*Ibidem*, 1978, p. 506-507) [10]. Ca notă generală, activitatea de consiliere profesională a tinerilor cu CES are scopul de a-i ajuta pe tineri să hotărască în privința activității profesionale ulterioare. În acest scop, persoana care consiliază tânărul trebuie să depună eforturi susținute de informare asupra oportunităților ce se întrevăd în carieră și efectele ce vizează propria persoană; se impune acordarea ajutorului specializat privind clarificarea aspectelor care țin de: formele de pregătire și perfecționare, exigențele impuse, posibile eșecuri; elaborarea unei radiografii descriptive privind aptitudinile, interesele și motivațiile individului și examinarea împreună cu tânărul, în detaliu, a tuturor aspectelor pozitive care să îl facă să conștientizeze că este în favoare lui să se integreze în propriile planuri de formare profesională și de integrare în cariera care i se potrivește cel mai bine. Consilierul psihopedagogic și de orientare profesională va avea permanent în vedere că, scopul acesteia este *”o acțiune care vizează alegerea, schimbarea sau evoluția profesiei”* (Super & Böhn, 1971, *op. cit.* Moraru M., 2004, p. 23) [7]. Prin demersul inițiat, consilierul va ajuta tânărul cu cerințe educative speciale să conștientizeze noi aspecte privind calificarea de care dispune, abilitățile avute și aspirațiile profesional-economice și sociale de viitor. Astfel, tânărul își va crește

resursele și va (re)dimensiona opțiunile în raport de posibilitățile fizice și psihice, calificare avută, educația însușită, piața muncii și viitorul, în general (*Ibidem*, p. 9) [7].

Pregătirea psihologică a tânărului trebuie să îi faciliteze opțiuni realiste în concordanță cu: particularitățile sale individuale, cu rigorile psiho-fiziologice ale profesiei dar și cu necesarul forței de muncă solicitat de piața internă, europeană și internațională. În acest scop, avem convingerea că, în prezent se impun activități și programe prin care tinerii cu CES, să fie ajutați mai eficient să poată asimila informațiile, să-și integreze cunoștințele și experiența proprie prin *autoînțelegere* (cunoșterea propriei personalități și raportarea acesteia la personalitățile altora); *înțelegerea mecanismelor de funcționare socială* (a factorilor care contribuie și determină schimbările sociale continue, inclusiv atitudinea față de muncă); *conștientizarea rolului* (pe care îl poate avea în viața personală); *înțelegerea necesității prezenței unor factori cu rol activ* (în alegerea și planificarea carierei); *înțelegerea necesității obținerii de informații noi* și necesitatea deținerii unor *abilități*, pentru succes și satisfacție în muncă și activitățile din timpul liber); *asumarea deciziilor* (în alegerea carierei și dezvoltarea profesională).

Pe plan social-economic, orientarea profesională are un rol benefic ce rezultă din contribuțiile aduse privind (re)stabilirea unui echilibru între cererea și oferta de muncă existentă pe piața muncii, alegerea unei profesii făcându-se în general, în funcție de perspectivele profesiei, la un anumit moment al vieții social-economice.

Între *orientarea școlară* și *orientarea profesională* există o interdependență aflată în creștere progresivă pe care trebuie să o raportăm la durata procesului de pregătire instituțional-educatională. Această legătură și interdependență rezultă din realitatea că orientarea tânărului cu cerințe educative speciale spre anumite tipuri de școli, conduce implicit și la o anumită orientare profesională. Între orientarea școlară și orientarea profesională există unele puncte comune și altele, diferențiate. Meritul orientării școlare este acela că, dispune de toate pârghiile necesare să poată asigura un echilibru permanent între caracteristicile și particularitățile școlii și posibilitățile copilului. Orientarea profesională se distinge prin îndrumarea pe care o poate asigura unui tânăr (chiar și cu cerințe educative speciale) privind alegerea celui mai potrivit drum în viață, în conformitate cu nivelul de pregătire de care dispune și caracteristicile individuale, în ceea ce privește încadrarea lui în viața socială și profesională.

Aceste două tipuri de orientare sunt poziționate la intersecția dintre pedagogie și psihologie. De aceea, importanța lor devine tot mai mare pe măsură ce contextul revoluției tehnico-științifice

se amplifică, își face tot mai mult simțită prezența, tânărul cu cerințe educative speciale se confruntă cu situații neașteptate și, nu totdeauna este suficient de pregătit pentru a le face față. Din aceste motive, se justifică și preocupările țărilor europene pentru îndrumarea acestor tineri către domenii de activitate tot mai specializate și de recentă actualitate pe care, să le poată desfășura în condiții de eficiență și satisfacție personală. Considerăm important să aducem în atenție una dintre reușitele de succes ale tinerilor cu cerințe educative speciale. Ne referim la un tânăr cu cerințe educative speciale din sfera de competență a motricității care a crescut într-un centru de plasament, este absolvent al unei facultăți de istorie și, ulterior, a specialității psihologie sportivă, lucrează în domeniul asistenței sociale din România, obține succese profesionale remarcabile și este apreciat de colegi și persoanele pe care le asistă din punct de vedere social.

Revenind la primii ani ai școlarității, amintim că orientarea școlară și profesională este exercitată cu precădere de familie. Privită din această perspectivă, apartenența copiilor la familii care aparțin unei clase sociale sau alta, spunem că determină automat și opțiunea lor către un viitor profesional care să corespundă în totalitate exigențelor familiale, fără să se ia în considerare faptul că, există suficiente motive ca, acestea să nu corespundă opțiunii. ”Apariția, în afara familiei, a unor forme distincte de pregătire pentru muncă a impus o altă optică asupra orientării”. (Nicola I., 2003, p. 358) [9].

În prezent, România este marcată de o nouă viziune ce se referă la instituirea învățământului *dual*, ca formă de pregătire profesională instituționalizată de profil în care se pot regăsi elemente ale învățământului profesional și ale uceniciei la locul de muncă. Această mutare a centrului de greutate de pe învățământul teoretic, pe cel dual (profesional, de ucenicie), animată de facilitățile oferite de stat pentru tinerii care urmează această formă de pregătire profesională a generat *problema orientării și selecției tinerilor* în funcție de nevoile și dispozițiile pieței de muncă. Sub acest aspect, orientarea școlară trece, din sfera unor preocupări teoretice, în sfera unor preocupări practice, conturând primele teorii despre necesitatea orientării și a selecției profesionale a tinerilor. Este un moment istoric, de cotitură care necesită o fundamentare teoretică a ceea ce trebuie să reprezinte noua orientare școlară și profesională. Țările care au o economie de piață dezvoltată plasează activitățile de orientare profesională pe o scară superioară și îi acordă importanța ce rezultă din realități existente, cunoscute și acceptate de societate, în ansamblul ei: *concurența* (domină producția de bunuri/servicii); *o piață a muncii concurențială* (forță de muncă motivată, flexibilă, înalt calificată și cu bune abilități practice de îndeplinire a sarcinilor

profesionale); *incapacitatea forței de muncă de a face față concurenței* (conduce la dezechilibre reflectate în șomaj, ca principală formă de manifestare). Sub acest aspect, factorii decizionali nu trebuie să piardă nici un moment din vedere ***Cadrul european al calității în educație*** și necesitatea asigurării calității învățământului românesc în context European deoarece “necesită modernizarea și îmbunătățirea continuă a sistemelor de educație și formare profesională” (EFP [...], bazată pe cunoaștere (Recomandarea Parlamentului European și a Consiliului/18 iunie 2009, privind stabilirea unui cadru european de referință pentru asigurarea calității în educație și formare profesională, pct. 1), [19].

Liniile directoare ale recomandării pentru țările care au aderat la programul european prevăd ca obiectiv principal “transformarea sistemelor europene de educație și formare în *referințe mondiale de calitate*” (*Ibidem*, pct. 2), fiind necesare pentru adaptarea și dezvoltarea capacităților educaționale, în concordanță cu necesitățile legate de combinarea competitivității, cu coeziunea socială, pe noile piețe ale muncii din Europa și din lume. Sub acest aspect, Rezoluția Consiliului din 19 decembrie 2002 (valabilă și în prezent), recomandă prioritatea asigurării calității în educație, simultan cu accelerarea cooperării europene pentru care, a fost aprobat un “set cadru de standarde, proceduri și linii directoare pentru asigurarea calității” (*Ibidem*, pct. 5).

Precizăm faptul că, Recomandarea Parlamentului European și a Consiliului nu are caracter obligatoriu și rămâne în continuare la stadiul de recomandare în sensul că, nu se substituie legislației, sistemelor naționale de asigurare a calității și nici practicilor naționale. Fiecare țară are posibilitatea să preia ceea ce corespunde intereselor naționale de sistem, astfel încât, să identifice cele mai bune practici, să le susțină și să le folosească în comun în toate rețelele europene de învățământ, având permanent în obiectiv „Principiile comune pentru asigurarea calității în educație și formare” (*Ibidem*, pct. 14). Recomandarea nu prevede o anumită abordare sau un sistem anume de asigurare a calității însă, “prevede unele principii comune, criterii calitative, descriptorii și indicatorii care pot facilita evaluarea și îmbunătățirea sistemelor existente și furnizarea de educație și formare profesională” (*Ibidem*, pct. 15). Toate aceste recomandări se pot constitui într-un “set de instrumente” (*Ibidem*, 16) dintre care se pot selecta doar acei indicatorii relevanți pentru un anumit sistem de asigurare al calității dintr-o țară dar, care pot ajuta la evaluarea și îmbunătățirea calității, inclusiv în aria de competență a consilierii și orientării profesionale a tinerilor. Se constată că, orientarea profesională reprezintă o preocupare însemnată pe plan internațional, fundamentarea acesteia axându-se pe: *necesitatea adaptării cât mai*

eficiente a persoanei la condițiile muncii profesionale; efortul de a i se găsi o activitate în care, realizarea sarcinii să îi permită valorificarea tuturor capacităților fizice și intelectuale; identificarea oportunităților de integrare cât mai eficientă. Ca tendințe generale, remarcăm extinderea programului de orientare profesională și a preocupărilor de ansamblu ale consilierii tinerilor, de la un simplu examen de diagnosticare a capacităților fizice și psihice, aptitudinilor și înclinațiilor, până la un program de lungă durată, bine organizat și structurat în școală, ținând cont de toate aspectele caracteriale ce țin de aptitudini, atitudini față de muncă, colegi și calitatea muncii depuse. Munca de orientare profesională este legată de realitate, de cerințele social-economice și de aceea, principalii factori antrenați în rezolvarea orientării profesionale, trebuie să recunoască solicitările diferitelor domenii de activitate și necesitatea unui număr mai mare de specialiști în consiliere. Spunem acest lucru deoarece, sarcina orientării profesionale nu trebuie să se rezume doar la informarea elevilor asupra profesiunilor cu o răspândire mai mare în principalele sectoare ale economiei, ci să ducă la dezvoltarea atitudinii pozitive față de profesiunea aleasă și să-i determine să manifeste noi preocupări din sfera profesiunii alese. Pentru succesul muncii, consilierul de orientare profesională are nevoie de o strânsă colaborare între toți factorilor interesați: familia, școala, mediul social, instituțiile abilitate, unitățile economice solicitante și ofertante de noi locuri de muncă etc. În această activitate informativ-educativă privind orientarea profesională, familiei îi revin sarcini importante: educarea unei atitudini juste a tânărului cu cerințe educative speciale față de muncă; formarea și dezvoltarea unor interese multilaterale și durabile; cunoașterea, urmărirea și stimularea înclinațiilor și aptitudinilor pe care tinerii le au.

Actul de orientare profesională are un caracter educativ pe care școala trebuie să îl păstreze și să-l dezvolte, funcție de numeroși factori care acționează asupra alegerii și exercitării în bune condițiuni a profesiei alese. Spunem acest lucru deoarece este instituția publică și socială cu multiple funcții pedagogice, educative și sociale, aptă să răspundă eficient nevoilor psihopedagogice și sociale ale elevului, să asigure cadrul optim pentru starea de bine, pentru diminuarea și prevenirea tulburărilor de adaptare, vitale în societatea contemporană, mai ales în condițiile în care se înregistrează o creștere alarmantă a numărului de eșecuri și abandonuri școlare, a comportamentelor delincvente, a tulburărilor emoționale.

O radiografie asupra procesului de orientare a carierei, scoate în evidență că se au în vedere anumite categorii de competențe pe care școala trebuie să le dezvolte la un nivel performant și

care sunt cerute de piața muncii: utilizarea calculatorului și a noilor tehnologii; rezolvarea de probleme, gândire critică, luare de decizii; managementul resurselor umane, materiale, de timp, financiare; economia muncii și a locului de muncă (cunoașterea și înțelegerea cât mai bună a relațiilor de muncă, a profitului și a eticii muncii); utilizarea noțiunilor și a deprinderilor de comunicare în cadrul locului de muncă; planificarea personală și a carierei prin identificarea și ordonarea priorităților, utilizarea avantajelor oferite de educație și formarea continuă; relații interpersonale (valori și atitudini pozitive față de grupul de lucru); manipularea datelor și informațiilor (găsirea, înțelegerea, utilizarea, păstrarea informațiilor) (Moraru, M., 2004, p.125-126) [7]. În consecință, școala trebuie să rămână “mediul în care se formează persoane capabile să fie în armonie cu sine, cu ceilalți, cu lumea, persoane competente pentru viața privată, profesională și publică” (*Ibidem*, p.126) [7], indiferent dacă tânărul are o dizabilitate sau este dezvoltat normal.

Dintre toate grupurile sociale, cel mai important grup îl reprezintă familia pentru că, influențează și modelează pe cei din jurul ei. Împreună cu școala, familia are un rol însemnat în *asigurarea, menținerea și dezvoltarea stării de bine* care asigură echilibrul bio-psiho-social de care are atâta nevoie orice persoană, în special aceea cu cerințe educative speciale. Pentru cei mai mulți copii și tineri cu CES, familia se constituie într-un reper major în conturarea opțiunii profesionale. În viziune psihologilor Adriana BĂBAN și Monica MORARU, aceasta reprezintă sursa primară și cel mai puternic sprijin moral, afectiv și de securizare a intereselor. Copilul/tânărul cu CES are trasate din familie acele importante jaloane ale personalității în formare, se definește prin valorile promovate de familie, adoptă și pune în practică normele sociale agreate și cultivate de familie [3], [7].

Experiența profesională și socială ne arată că familia este principalul factor al dezvoltării personalității deoarece este primul model imitabil al copilului. Aici găsește frecvent refugiul permisiv dintr-o situație stânjenitoare în afara ei, constituie aria numeroaselor confruntări familiale, este zona flexibilității, a inflexibilității și a dogmatismului, cu alte cuvinte, este locul pe care îl cunoaște cel mai bine, știe cel mai bine cum trebuie sau îi convine să reacționeze. În cazul copiilor/tinerilor cu CES, s-a constatat de multe ori că, familia le subminează încrederea în sine, nu sunt permisivi și le îngrădește autonomia și independența, le cultivă percepții amenințătoare despre lume și viață, le cenzurează îndeplinirea unor dorințe și îi frustrează de micile bucurii și plăcerile care le-ar putea aduce elemente ludice și hedoniste, benefice dezvoltării ulterioare. În

această situație, un lucru este cert: familia nu este suficient de pregătită să facă față provocărilor la care este supusă datorită cerințelor educative speciale de care are nevoie propriul copil. Este nevoie de acordarea unui ajutor specializat din partea consilierului astfel încât, părinții să-și reconsidere anumite priorități, să înțeleagă modul particular în care se află propriul copil, să rezoneze la nevoile și cerințele acestuia, să aibă o atitudine corectă față de exercitarea profesiei pe care o va urma și să adopte un pattern comportamental corespunzător situației familiale în care se găsesc și sunt implicați toți membrii acesteia. În consilierea familiei, specialistul poate uza de tehnici care să conducă către eliminarea acelor alegeri prin care membrii familiei își găsesc uneori refugiul. Ne referim la alegerile: *sociale* (în care predomină poziția, prestigiul și succesul personal); *altruiste* (motivate de atitudini exagerate și neconforme cu nevoile copilului sau ale altora aflați în dificultate); *egoiste* (centrate pe eliminarea responsabilităților, muncă ușoară și câștig material necuvenit/rapid, confort psihic și fizic); *frustrante/reactive* (schimbarea traseului profesional din motive nejustificate dar, cu care se află în conflict și nu a găsit soluția utilă pentru aplanarea acestuia); *conformiste* (acceptarea soluțiilor propuse de alții), *hedoniste/narcisiste* (motivate de un romantism excesiv, de asumarea unor riscuri nejustificate, satisfacția lucrurilor mărunte și neimportante, viață ușoară cu satisfacții personale imediate) (*Ibidem*, p.128-129) [7].

În acțiunea de alegere a traseului profesional al copiilor, în general, cei mai mulți părinți gândesc să le asigure un viitor profesional bun, viabil pe piața forței de muncă și care să îi asigure exercitării profesiei pe termen lung, avantaje materiale etc.

România dispune de furnizori pentru servicii specializate de consiliere și orientare profesională. În mod frecvent, acestea se regăsesc la nivelul școlilor și sunt asigurate prin: inspectoratele școlare (Cabinete Școlare/Interșcolare de Asistență Psihopedagogică), universități (Centre de Informare și Mediere), la locul de muncă (Cabinete psihologice), individual sau în grup (prin Casele Corpului Didactic și Agențiile de Ocupare și Formare Profesională), ministere de specialitate (Comisiile Medicale de Orientare Școlară și Profesională și Comisiile de Expertiză Complexă). Subliniem faptul că aceste servicii specializate de consiliere și orientare profesională sunt finanțate de stat din fonduri publice și se iau permanent măsuri care să conducă la eficientizarea activității.

Unul dintre cele mai complexe procese privind organizarea și desfășurarea în condiții de eficiență maximă a activității de orientare și consiliere profesională îl reprezintă cunoașterea personalității individuale. Se desfășoară într-o perioadă de timp mai lungă și determină

îndeplinirea în bune condiții a activității de cunoaștere individuală prin intermediul mai multor metode de investigare a personalității: *observația, convorbirea, chestionarul tematic, evaluarea produselor activității, testul psihologic, metoda aprecierii obiective a personalității; fișa de caracterizare psihopedagogică; matricea sociometrică (sociomatricea); testul sociometric, tehnici sociometrice, Studiul de caz.* Toate acestea se constituie în informații fundamentale care, atât cât permite deontologia profesională, trebuie aduse la cunoștința membrilor de familie și a persoanei investigate. Ca efect pozitiv obținut în urma numeroaselor contacte stabilite între consilier și persoana consiliată cresc șansele adoptării unor soluții benefice privind alegerea școlară și profesională. Nu vom omite nici importanța pe care o are mediul socio-economic, prin intermediul unităților de învățământ existente (licee, universități) care, organizează diferite activități de consiliere și orientare profesională a tinerilor și părinților, ocazie cu care devin factori sensibili ce contribuie la opțiuni profesionale agreeate de părinți și copii. De asemenea, dezvoltarea mijloacelor de informare în masă (mass-media) facilitează extinderea răspândirii informațiilor pe scară largă și din această perspectivă, a devenit un important factor care se înscrie în paleta largă a celor implicați în orientarea școlară și profesională a tinerilor acestei generații.

Optimizarea integrării profesionale și sociale a tinerilor cu CES investiți de instituțiile de învățământ cu o profesie, presupune mai întâi, sensibilizarea comunității locale pentru a deveni mai permisivă, valorizatoare și intergratoare, rezultatele devenind benefice pentru societate și tânăr [17].

Un individ corect informat nu va putea fi niciodată ținta unui impact negativ privind orientarea școlară și profesională. El trebuie să conștientizeze acest lucru și, să știe că în ultimele trei decenii România a realizat progrese remarcabile în domeniul educației incluzive a persoanelor cu CES. Cu toate acestea, țara noastră continuă să întâmpine dificultăți în ceea ce privește profesionalizarea tinerilor, cea mai mare dificultate întâmpinată de tineri fiind la angajare. O mare deschidere în privința profesionalizării acestor persoane o regăsim la nivelul sistemului de învățământ dual (pentru profesii din domeniul coafură/frizerie, cosmetică, alimentație publică, servicii hoteliere) și în universități unde, orice absolvent de liceu este primit în sistemul de învățământ universitar **fără discriminare** (excepții făcând doar facultățile de educație fizică și sport, numai pentru anumite specializări). Cel mai mare semnal de alarmă vine

însă, din partea angajatorilor care, cu câteva excepții, nu manifestă deschidere deplină pentru angajarea acestor tineri cu CES.

Cea mai elocventă excepție privind acceptarea și angajarea pe piața forței de muncă o reprezintă angajatorii din IT care încadrează tinerii specialiști fără nici o discriminare (frecvent cu munca la domiciliu). La polul opus se plasează ceilalți angajatori pentru care, angajarea acestor tineri rămâne un cerc vicios ce se transformă într-o adevărată provocare găsirea unui loc de muncă.

Inspirându-ne dintr-un interesant articol publicat de Eugenia FOCA și Angela BEJAN, din Bălți, Republica Moldova (p. 241-242) [17] am identificat câteva aspecte similare și în România privind oportunitățile și dificultățile întâmpinate de tineri la angajare, exemplificate în tabelul de mai jos.

Tabelul 1. Dificultăți/opportunități de integrare profesională a tinerilor cu CES din România*

Dificultăți	Oportunități
- mentalitatea societății civile (persoanele cu CES sunt considerate fără randament și posibile performanțe)	- asigurarea unui mediu social-democratic lipsit de prejudecăți, deschis tuturor membrilor societății și a unor șanse egale pentru exercitarea profesiei
- hiperprotecția părinților transformă tinerii cu CES în dependenți de familie (îngrădindu-le accesul la libertate și independență)	- implicarea statului în asigurarea persoanei cu CES a unui statut de persoană aptă pentru profesia avută și care trebuie să devină utilă societății (transformându-l din persoană asistată social, în persoană productivă și utilă societății)
- lipsa de informare a angajatorilor privind facilitățile fiscale oferite de statul român și UE la angajarea persoanelor cu CES (pe o perioadă determinată)	- informarea angajatorilor prin mai multe canale mediatice privind avantajele oferite de stat și UE privind facilitățile fiscale oferite; - mediatizarea agenților economici care angajează tineri cu CES, ca exemple pozitive aduse în atenția altor angajator; - instituirea unor beneficii/facilități fiscale pentru agenții economici care angajează tineri cu CES
- lipsa informațiilor despre calitatea bună a profesionalizării tinerilor din România și a drepturilor acestora, instituite prin legi organice și alte acte normative	- o mai bună informare a angajatorului privind calitatea profesionalizării, va ajuta la integrarea socio-profesională a tinerilor cu CES.
- persistența unui mediu ostil persoanelor cu CES, generat și alimentat de ceilalți angajați care îi consideră inferiori pe aceștia	- tinerii cu CES au un nivel scăzut al expectanței dar, de obicei, sunt disciplinați, nu intră în concurență cu colegii și evită situațiile tensionale
- reducerea randamentului și a productivității muncii pe termen lung a tinerilor cu CES, determinate de gradul și tipul deficienței avute	- profesionalizarea tinerilor cu CES în alte domenii de calificare mai puțin solicitante
- suspiciunea nerezonabilă a angajatorilor	- informarea corectă a angajatorilor privind ocuparea

privid apariția îmbolnăvirilor profesionale ale tinerilor cu CES, ca efect al vulnerabilităților medicale și imposibilitatea disponibilizării locurilor de muncă	temporară la locurile de muncă (în perioada concediilor medicale sau a pensionării pe caz de boală)
--	---

Adaptare și prelucrare după E. FOCA și A. BEJAN, Bălți, Republica Moldova [17, p. 241].

Din cartea Istoria socială a României (2019), desprindem o multitudine de realități și, în consecință, ne adresăm legitima întrebare: este România singura țară europeană în care se întâlnesc dificultăți privind integrarea profesională a tinerilor cu CES? Desigur, că nu (Cătălin ZAMFIR, p. 50-60) [18].

Ca un gest de profesionalism și firesc civism reactiv la limitele respectării normelor morale, etice și sociale în beneficiul agenților economici, ai societății în general și ale tânărului cu CES în particular la care, se poate adăuga autoritatea difuză de implementare a legislației existente și normativelor în vigoare, încercăm să găsim răspunsul potrivit la întrebarea care se naște din această realitate: ***Care este punctul pe care agenții economici ar trebuie să și-l revizuiască, cu consecința unor modificări în beneficiul tinerilor cu CES?*** Vom oferi câteva idei și puncte de vedere care, în opinia noastră ar putea asigura premisele unei integrări socio-profesionale adecvate tinerilor cu CES.

- cultivarea unei atitudini și mentalități pozitive privind *stimularea integrării socio-profesionale, inalienarea demnității umane și dezvoltare personală;*
- *informarea și sensibilizarea opiniei publice* privind beneficiul vizat de integrarea socio-profesională neîntârziată a tinerilor cu CES;
- *informarea, sensibilizarea și schimbarea mentalității sociale* privind capacitățile functional-profesionale ale tinerilor cu CES pentru care s-au pregătit și au obținut un act de studii valabil, cel puțin în România și UE;
- o mai bună *colaborare a agențiilor județene și naționale* privind ocuparea forței de muncă (AJOFM) privind repartizarea unui loc de muncă tinerilor cu CES, adecvat pregătirii profesionale și actelor medicale existente la dosarul de angajare;
- *implicarea* mai accentuată a altor instituții și factori de decizie locală și națională privind asigurarea unui loc de muncă tinerilor cu CES și eliminarea acestora din sistemul centralizat privind acordarea unor beneficii materiale de subzistență, care adâncesc deficitul bugetar al țării și nici nu asigură un trai decent tânărului cu CES;

Fiecare dintre noi, nu trebuie să uite niciodată că, și acești tineri pot fi productivi și de folos țării și că, trebuie să fie tratați în egală măsură cu ceilalți concetățeni. Așadar, fiecare tânăr trebuie să aibă o șansă de profesionalizare și angajare, raportată și extinsă la:

- *principiul individualizării* (prin implicarea tuturor tinerilor cu CES în toate acțiunile decizionale care îi privesc);

- *principiul asigurării normalității* la locul de muncă (condiții egale de angajare, drepturi, obligații și beneficii identice cu cele asigurate celorlalți angajați);

- *principiul asigurării serviciilor de sprijin* (flexibile și valabile în egală măsură pentru toți tinerii cu CES);

- *principiul asigurării strategiilor de angajare* a persoanelor cu dizabilități (programe reglementate la nivel național care să favorizeze angajarea tinerilor cu CES (cu asigurarea condițiilor optime de profesionalizare);

- *principiul colaborării instituționale* (dezvoltarea relațiilor de colaborare/programe instituționale care permit angajarea și dezvoltarea profesională a tinerilor, funcție de caracteristicile fiecăruia (FOCA și BEJAN, p. 241-42) [17].

Lucrarea reputatului sociolog Cătălin ZAMFIR (2018), apărută la Academia Română arată că, la absolut “[...] toți indicatorii de inegalitate socială, România se plasează pe primul sau al doilea loc în Europa.

“Un indicator standard al inegalității este raportul dintre veniturile celor mai bogați 20% față de cei mai săraci 20%. Raportul era la noi, în anul 2000, de 4,5% și a crescut, în 2016, la 7,2%” (Zamifir, *op. cit.* T. VRĂȘMAȘ; E. VRĂȘMAȘ, 2021, p. 386) [16], de unde tragem concluzia că, revenind la multiplele obstacole ce stau în calea angajării în muncă a tinerilor cu CES, putem afirma că, și situația acestora se înscrie pe aceeași curbă ascendentă a inegalităților la care se adaugă multe altele.

Obiectiv. Am fost permanent preocupată de situația inserției profesionale și stadiul profesional la care au ajuns tinerii pe care îi cunosc, foști beneficiari ai diferitelor servicii de consiliere psihopedagogică. De aceea, am monitorizat telefonic tinerii și părinții acestora.

Scopul nostru a fost să obținem informații despre parcursul lor școlar și profesional.

Ipoteza principală a prezumat că, este posibil să obținem un minim de informații telefonice de la absolvenții noștri și părinții lor.

Monitorizarea s-a desfășurat cu o frecvență de 6 luni, în perioada în ianuarie 2023 (pentru anul școlar/universitar 2022/2023) și iulie 2023 (cu rezultatele de la admiterea din sesiunea iulie). În acest scop, am contactat tinerii cunoscuți și părinții acestora, rugându-i să informeze stadiul școlar/profesional/academic la care se află fiecare persoană în prezent. Dintre cunoștințele, părinți ai unor copii cu CES, am identificat posibilități de contactare telefonică numai cu un număr de 69 de tineri și părinții acestora. Obținerea informațiilor pe cale telefonică (sau direct de la beneficiar) este în prezent singura modalitate de a găsi informații cu privire la traseul școlar, profesional și de profesionalizare deoarece:

a) nu sunt date publicității date statistice locale;

b) culegerea informațiilor de pe site-urile inspectoratelor școlare și ale universităților este imposibilă deoarece, admiterea (indiferent de forma de învățământ) se bazează pe coduri personale de identificare a candidatului, aplicându-se aceeași strategie a codurilor și pentru publicarea listelor privind rezultatele admiterii/concursului.

Am identificat forma telefonică pentru obținerea informațiilor, având convingerea că, rezultatele (Tabel 2, Tabel 3) au putut fi influențate de câțiva factori:

1) Deontologia profesiei ne-a obligat să eliminăm situațiile din statistică în care, nu a fost posibilă convorbirea cu tânărul și unul dintre părinții/apartinătorii acestuia (din raționamente de imparțialitate).

Centralizarea rezultatelor obținute telefonic arată următoarea situație care, nu este îmbucurătoare și pe care, o prezentăm în Tabel 2.

Tabel 2. Traseul profesional al beneficiarilor de servicii psihopedagogice Constanța în ianuarie 2023

Nr. tineri și părinți care au răspuns la telefon												
Telefon	Răspunsuri valide tineri + părinți	%							Forma de învățământ/loc de muncă			
			dual	%	liceu	%	superior	%	Neintegrat în învățământ	Fără loc de muncă		
60	54	90,00	14	23,33	2	3,33	3	5,00	29	%	6	%
Total										48,33		10,00

Tabel 3. Traseul profesional al beneficiarilor de servicii psihopedagogice în iulie 2023*

Nr. tineri și părinți care au răspuns la telefon												
Telefon	Răspunsuri valide tineri + părinți	%							Forma de învățământ/loc de muncă			
			dual	%	liceu	%	superior	%	Neintegrat în învățământ	Fără loc de muncă		
66	64	96,97	19	29,69	4	6,25	5	7,81	31	%	5	%
Total										48,43		7,81

* Rezultatele sunt provizorii deoarece, la sesiunile de admitere din lunile august și septembrie 2023, este posibil ca rezultatele să fi suportat îmbunătățiri.

În urma centralizării informațiilor culese telefonic, am stabilit următoarea situație, evidențiată în Tabel 4.

Tabel 4. Centralizarea rezultatelor telefonice. Diferențe ± constatate în iulie 2023

Nr. tineri și părinți care au răspuns la telefon											
Telefon	Răspunsuri valide tineri + părinți							Forma de învățământ/loc de muncă			
		dual	%	liceu	%	superior	%	Neintegrat în învățământ	Fără loc de muncă		
+ 6	+ 4	+5	+ 6,36	+ 2	+2,92	+2	2,81	+2	%	-1	%
Total									+0,10		-2,19

Concluzii. Monitorizare a fost o inițiativă proprie, cu caracter empiric. Datele noastre arată o creștere la toți indicatorii și o scădere a numărului de tineri fără un loc de muncă (de la 6 în ianuarie, la 5 în iulie), deși numărul respondenților a crescut. Aceste rezultate obținute sunt îmbucurătoare pentru noi, ceea ce înseamnă că obiectivul a fost îndeplinit, scopul a fost atins și ipoteza a fost verificată.

Propuneri: Ne propunem extinderea acestei monitorizări în anii următori școlari, cu implicarea altor specialiști în consiliere și orientare școlară și profesională, asistență socială, psihopedagogie specială. De asemenea, vom acorda consiliere școlară și profesională în regim de voluntariat, ori de câte ori vom fi solicitați.

BIBLIOGRAFIE

1. Academia de Științe a Moldovei, Ministerul Educației și Cercetării al Moldovei, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”. *Incluziunea educațională și socială a tinerilor cu dizabilități în învățământul superior*. Ghid științifico-metodic. Chișinău: Editura Pontos, 2016, 265 p. ISBN 978-9975-51-803-1. (Pontos). ISBN 978-9975-46-349-2 (UPS „I. Creangă”).
2. Academia de Științe a Moldovei, Ministerul Educației și Cercetării al Moldovei, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”. *Accesibilitatea tinerilor cu dizabilități în universități* (orientări teoretice și practice).

- Materialele conferinței științifice: Incluziunea educațională și socială a tinerilor cu dizabilități în învățământul superior, Chișinău, 9-10 decembrie 2017. Chișinău: Editura Pontos, 2017, 176 p. ISBN 978-9975-51-900-7 (Pontos). ISBN 978-9975-46-349-2 (UPS „I. Creangă”).
3. V. BĂBAN, A. *Consiliere educațională. Ghid metodologic pentru orele de dirigenție și consiliere*. Ediția a doua, Cluj-Napoca: Editura ASCR, 2009, 307p. ISBN 978-973-65-8.
 4. ENACHE, R.; ERMOLAEV, I. (coord). *Paradigma schimbării în consilierea psihologică, între realitate și deziderat*. Constanța, 2017, 379 p. ISBN 978-606-11-5948-2.
 5. LEMENI, G.; MICLEA, M. (coord). *Consiliere și orientare- ghid de educație pentru carieră*. Cluj-Napoca: Editura ASCR, 2008, 250 p. ISBN 973-7973-15-1.
 6. LEZERIUC, FLORINA. Orientarea socio-profesională a tinerilor / Florina Lezeriuc ; ref. șt.: lec. univ. dr. Daniela Rusu Mocănașu. - Ed. a 2-a, rev. și adăug. - Bacău: Rovimed Publishers, 2019 Conține bibliografie ISBN 978-606-583-844-4.
 7. MORARU, M. *Consiliere psihopedagogică și orientare școlară și profesională*. Constanța: Editura Muntenia, 2004, 181 p. ISBN 973-692-053-4.
 8. NEAMȚU, G. *Tratat de asistență socială*. Iași: Editura Polirom, 2003, 1010 p. ISBN 973-681-263-4.
 9. NICOLA, I. *Tratat de pedagogie școlară*. București: Editura Aramis, 2003, 575 p. ISBN 973-8473-64-0.
 10. NEVEANU-POPESCU, P. *Dicționar de psihologie*. București: Editura Aramis, 1978, p. 508-509.
 11. RACU, A. (coord). Evoluții recente în domeniul dizabilității și al incluziunii. În Incluziunea educațională și socială a tinerilor cu dizabilități în învățământul superior. Ghid științifico-metodic. Academia de Științe a Moldovei, Ministerul Educației și Cercetării al Moldovei, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”. Chișinău: Editura Pontos, 2016, p. 18. ISBN 978-9975-51-803-1. (Pontos). ISBN 978-9975-46-349-2 (UPS „I. Creangă”).
 12. RACU, A. (coord). Strategiile de abordare și cercetare orientate spre incluziunea socio-educatională a tinerilor cu dizabilități în mediul universitar. În Academia de Științe a Moldovei, Ministerul Educației și Cercetării al Moldovei, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”. Accesibilitatea tinerilor cu dizabilități în universități (orientări teoretice și practice). Materialele conferinței științifice: Incluziunea educațională și socială a tinerilor cu dizabilități în învățământul-superior, Chișinău, 9-10 decembrie 2017. Chișinău: Editura Pontos, 2017, 176 p. ISBN 978-9975-51-900-7 (Pontos). ISBN 978-9975-46-349-2 (UPS „I. Creangă”).
 13. STĂNESCU, N. *Consilierea parentală : componenta esențială în consolidarea familiei contemporane* (coord). Cluj-Napoca : Editura Casa cărții de știință, 2019, p. 19-54. ISBN 978-606-17-1470-4.
 14. TOMPEA, D. *Deontologia asistenței sociale și construcția paradigmei profesionale*. În *Tratat de asistență socială*. Iași: Editura Polirom, 2003, p. 406. ISBN 973-681-263-4.
 15. UNICEF România, în cooperare cu Asociația RENINCO România, VRĂSMĂȘ, T. (coord). *Incluziunea școlară a copiilor cu cerințe educaționale speciale. Aspirații și realități*. București: Editura Vanemonde, 2010, 80 p. ISBN 978-973-1733-18-0.
 16. VRĂSMĂȘ, T.; VRĂSMĂ, T. (coord). *Pe drumul spre educația incluzivă în România*. Contribuția Rețelei Reninco. București, 2021. 497 p. ISBN 978-606-28-1369-7.
- Web:**
17. FOCA, E.; BEJAN, A. *Aspecte ale integrării socio-profesionale ale elevilor cu cerințe educaționale speciale*, Bălți, Republica Moldova (vizitat la 4-5.09.2023, Disponibil: http://dspace.usarb.md:8080/jspui/bitstream/123456789/4480/1/Foca_%20E_%20Aspecte.pdf).
 18. ZAMFIR, C. (2019). *Istoria sociala a Româiei*. Ediția a II-a. București: Editura Academiei Române, (vizitat 02.09.2023). Disponibil: <https://bibliotecadesociologie.ro/en/download/zamfir-catalin-2019-istoria-sociala-a-romaniei-2-ed-bucuresti-editura-academiei-romane/>.
 19. Recomandarea Parlamentului European și a Consiliului CONSILIULUI din 18 iunie 2009, privind stabilirea unui cadru european de referință pentru asigurarea calității în educație și formare profesională, (Text cu relevanță pentru SEE) 2009/C 155/01, disponibil pe <https://legeaz.net/legea-educatiei-nationale-1-2011/art-104>, accesat la 01.09.2023.